

TEMIDA
2016, vol. 19, br. 3-4, str. 453-476
ISSN: 1450-6637
DOI: 10.2298/TEM1604453P
Pregledni rad
Primitljeno: 1.11.2016.
Odobreno za štampu: 27.1.2017.

Femicid kao deo strukture nasilja

OLIVERA PAVIĆEVIĆ*
HAJDANA GLOMAZIĆ
LJEPOSAVA ILJIĆ

Femicid se u radu analizira kao rodno zasnovano nasilje koje ima uporište u feminocidu. Femicid je pojam koji označava socijalnu, kulturnu i ideološku konstrukciju koja opstaje u kontinuitetu institucionalne slabosti. Rodno nasilje se pojavljuje kao sprega institucionalizovane mizoginije, patrijarhata i poništavanja ženskih prava kao ljudskih prava. U radu se polazi od pretpostavke da u osnovi feminocida stoji kontinuitet kulture nasilja i ideoloških matrica koje promovišu neprijateljski diskurs prema ženi, pri čemu se pojačane socijalne i kulturne tenzije premeštaju u sferu rodnog nasilja. Femicid kao vidljivo i manifestno nasilje potiče od nevidljive institucionalne strukture u kojoj je nasilje kontinuirano, ciklično i reproduktivno. Predmet ovog rada predstavlja pokušaj da se sagleda nevidljiva pozadina femicida kao oblika nasilja ukorenjenog u feminocid. Cilj je kontekstualizacija femicida u postojeću strukturu nasilja i analiza nekih aspekata njenog socijalnog i kulturnog porekla.

Cljučne reči: feminocid, nasilje, žene, patrijarhalna ideologija, neprijatelj.

* Dr Olivera Pavićević je naučna saradnica Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu. E-mail: oliverapavicevic4@gmail.com.

Dr Hajdana Glomazić je naučna saradnica Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu. E-mail: hajdana.ng@gmail.com.

Dr Ljeposava Ilić je istraživačica saradnica Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu. E-mail: lelalela_bgd@yahoo.com.

Uvod

Ubistva žena i različiti oblici nasilja nad njima povezani su sa kulturom nekažnjavanja muškog nasilja, koje se, prećutno ili manifestno, razume kao opravdano. Dehumanizacija žene kao „krivca“ dobila je nove razmere u srpskom društvu, ispoljavajući se kao konstantni porast ubistava i zlostavljanja žena u poslednjih pet godina (Lacmanović, 2016).

Femicid označava ubistvo žena ili devojaka isključivo zato što su žene (Russel, 1990). Termin feminicid, koji se koristi i kao sinonim za femicid, uveden je u literaturu o nasilju nad ženama kao izraz za nešto što stoji u pozadini femicida (Patterson, 2015). To je pojam koji uključuje društvene, kulturne i rodne kontekste nasilja prema ženama. Feminicid je oblik sistemskog nasilja infiltriranog u javnu i privatnu sferu, duboko ukorenjen u socijalne, ekonomske, političke i kulturne nejednakosti patrijarhalne rodne strukture moći (Patterson, 2015). Rodno zasnovano nasilje, kao sprega institucionalizovane mizoginije, patrijarhata i poništavanja ženskih prava kao ljudskih prava, stoji u osnovi feminicida. Feminicid ima različite uzroke, intenzitete i oblike ispoljavanja u različitim društvima širom sveta (Patterson, 2015: 120). Femicid se može posmatrati kao posledica feminicida.

Rodno zasnovano nasilje predstavlja jedno od najekstremnijih ispoljavanja nasilja, normirajući društvenu praksu kao destruktivnu i nehumanu praksu patrijarhalne hegemonije, koja ima svoj „genocidni kontinuum“ (Scheper-Hughes, Bourgois, 2003). Femicid, kao vidljivo i manifestno nasilje, potiče od nevidljive institucionalne strukture u kojoj je nasilje kontinuirano, ciklično i reproduktivno. U pozadini femicida stoji mizogina motivacija, koja čini kontinuitet seksualnog nasilja utkanog u seksualnu politiku, a događaj femicida dramatično ukazuje na značaj te politike (Radford, Russell, 1992).

Predmet ovog rada predstavlja pokušaj da se sagleda nevidljiva pozadina femicida kao oblika nasilja ukorenjenog u feminicid. Feminicid se u radu definiše kao socijalna, kulturna i ideološka konstrukcija, koja nije suštinski prevaziđena emancipatorskim projektima koji su na, manje ili više, deklarativnom nivou bili prisutni u protekle dve decenije u srpskom društvu. Pretpostavka od koje se polazi u radu je da postoji tendencija premeštanja ekonomskih i socijalnih tenzija u druge (anti)društvene sfere.¹ Dok je devedesetih godina

¹ Susanne Karstedt ističe pitanje „prostora“ u kome se ispoljavaju socijalni konflikti u postkomunističkim društvima zaključujući da su se pritisci izazvani ekonomskom deregulacijom

prošlog veka ta tendencija iznedrila sveobuhvatnu kriminalizaciju društva, u poslednjih nekoliko godina, ona se premešta u rodno zasnovano nasilje uključujući i femicid kao njegov najekstremniji oblik. Cilj ovog rada je kontekstualizacija femicida u postojeću strukturu nasilja i analiza nekih aspekata njenog socijalnog i kulturnog porekla.

Shodno tome, femicid se u radu analizira kroz identifikovanje različitih socio-kulturnih generatora nasilja uz pokušaj da se razotkriju uzroci njegove rodne određenosti. Rodno nasilje se dovodi u vezu sa elementima (pot)kulture nasilja, socio-ekonomskim promenama i tenzijama izmeštenim u rodnu sferu i dosadašnjom institucionalnom slabošću društva da se sa nasiljem prema ženama suoči u skladu sa složenošću, ukorenjenošću i rasprostranjenošću ovog fenomena. Kvalitativno istraživanje o delotvornosti mehanizama za borbu protiv nasilja nad ženama iz 2014. godine pokazalo je da zakonska regulativa, iako nedovoljno usaglašena, prednjači u odnosu na praksu. Rezultati su dokumentovali da je položaj žrtve izrazito nepovoljan, da su kapaciteti institucija i funkcionalnost sistema niski i nedovoljni, da su saradnja i koordinisano delovanje nerazvijeni, da proces praćenja i izveštavanja o nasilju u porodici ne omogućava sagledavanje stanja i povratnu informaciju o efektima, dok osnovni interpretativni okvir u koji se smešta i na osnovu koga se razume nasilje u porodici čine kultura i tradicija, kao i nepovoljne društvene okolnosti u kojima žive ljudi u Srbiji (Ignjatović, Pavlović–Babić, Lukić, 2015).

Kultura i potkultura nasilja

Ukoliko postoji nasilna praksa, koja je prihvaćena od društva kao celine, moraju se tražiti indirektna ili prikrivene indikacije koje podstiču nasilje u normativno odobrenim dispozicijama, ili u konceptualnoj ili ideološkoj postavci. Činjenice nasilja, često, govore same za sebe, a da bi se saznalo kako su one podržane i ugrađene u dominantnu kulturu, moraju se razmatrati centralne vrednosti društva (Waldmann, 2007). Uspostavljanje sklada između vrednosti dominantne kulture i funkcionisanja formalne institucionalne strukture u društvenoj praksi, često remeti kolizija koja potiče od prisustva različitih ele-

lacijom i instaliranjem tržišne ekonomije ispoljili u drugim socijalnim arenama. Poznati okvir normi, veza i vitalnih socijalnih institucija se rastače pred brišućim promenama sa posebno snažnim efektima u „svakodnevnoj kulturi“. Socijalni prostor u kome će se konflikt ispoljiti, u mnogome, zavisi od kulturnog i institucionalnog nasleđa pojedinih društava (Karstedt, 1999).

menata potkulturnih vrednosti. U slučaju porasta femicida, to, sa jedne strane, znači da pojedini elementi kulture nasilja uporno ostaju deo dominantnog kulturnog koncepta (agresivnost u društvenim i rodnim relacijama). Sa druge strane, to, takođe, znači da kultura nasilja opstaje u vidu različitih oblika potkulture nasilja i njima shodnim partikularnim sistemima vrednosti. Oni opstaju uprkos vrednostima dominantne kulture i formalnog institucionalnog okvira.

U tom smislu, pojačano nasilje može biti efekat procesa oživljavanja potkulture nasilja. Ono se javlja u društvima ili društvenim situacijama koje predstavljaju kombinaciju ograničene državne zaštite i ekonomskog sistema koji se generiše oko oskudnih resursa. Potkultura nasilja, o kojoj je u ovoj analizi reč, ima poreklo u kulturi časti. Kultura časti je jedan od oblika tradicionalne kulture i podrazumeva granični mentalitet, koji upotrebu nasilja sagledava kroz potrebu da se očuva ugled i vrednost samozaštite shvaćene kao koncept muške časti (Nisbett, Cohen, 1996). Kao takva, ona predstavlja jedan vid kulture nasilja. Analiza američkog Juga, sprovedena na makro-nivou, utvrdila je da postoji institucionalna podrška kulturi nasilja, koja se ogleda u zakonima, socijalnoj politici i delovanju institucija koji su povezani sa kolektivnim izrazima kulture. Pokazalo se da su primena prava i socijalne institucije od ključnog značaja za ponašanje građana i definisanje onoga što je prihvatljivo i neprihvatljivo. Oni ne izražavaju samo individualne vrednosti, već su u povratnoj sprezi i oblikuju ih (Nisbett, Cohen, 1996). Institucionalna podrška kulturi nasilja se smatra veoma značajnom kada je u pitanju nasilje u porodici. Izostanak pravne i institucionalne regulative, zakonska konfuzija ili njihovo urušavanje dovodi do vakuuma koji proglašava nasilje za dominantni oblik samoočuvanja. Shodno ovom objašnjenju, pronasilne vrednosti imaju poreklo u istorijskom i tradicijskom nasleđu koje se „aktivira“ u situacijama lične i socijalne ugroženosti. Rodna komponenta nasilja se, u sklopu potkulture časti, pojavljuje kao potencijalna opasnost preusmeravanja muške agresivnosti ka ženi kao nemoćnijem subjektu. Žena, paradoksalno, postaje objekat nasilja usled osujećene mogućnosti da se čast očuva kroz mušku funkciju zaštite i dominacije. Shodno tome, muško nasilje se okreće ka nemoćnijim objektima unutar uže i šire grupe, ispoljavajući se kao nasilje u porodici, prevashodno prema ženi. To ne znači da nasilje i nasilno ponašanje, neminovno, uključuje i pronasilne vrednosti i stavove, već su oni rezultat uspostavljenog poretka unutar kulture koji se intenzivira u okolnostima krize, promene i percepcije ugroženosti. Jedno istraživanje dominantnih vrednosti različitih potkultura nasilja dokumentovalo je prisustvo mačističkih vrednosti, koje ispitanici izražavaju

kao posvećenost ostvarivanju „muških ideala“ hrabrosti, rizika i samostalnosti. Ono što je, po mišljenju istraživača, u najvećoj meri podržalo tezu o postojanju kulture nasilja je veoma nizak nivo ne-mačističkih vrednosti. Jedna od najznačajnijih je praštanje (Ball-Rokeach, 1973: 743).

Potkultura nasilja, koja očuvanje časti sagledava kao dominantnu (mušku) kulturnu vrednost, predstavlja jedan od generatora nasilja nad ženama, jer postoji pretpostavka o kompenzacijskoj funkciji nasilja nad ženama u procesu očuvanja muškog samopoštovanja. Opstajanje elemenata kulture časti, koja se pojavljuje kao potkultura nasilja, podrazumeva socio-kulturne karakteristike koje se generacijski prenose u kontekstu slabe razvijenosti formalnih institucija. Uporno i adaptivno ponašanje, koje opstaje zahvaljujući nerazvijenosti institucionalne mreže, ima tendenciju opadanja tokom vremena u procesu osnaživanja i uspostavljanja društvenog poretka u kome nenasilne kulturne norme podržavaju institucionalni kvalitet i njihovu efikasnost. Femicidni ambijent svojstven društvima u kojima dugotrajno opstaje snažan uticaj (pot)kulture nasilja uvek je povezan sa nemogućnošću uspostavljanja i efikasnog funkcionisanja formalnih institucija. To se dešava usled preovlađujućeg nepoverenja prema njima, uz istovremenu nesposobnost društva da se na institucionalnom nivou oslobodi, manje ili više prikrivenog, prisustva rodne nejednakosti. Eskalacija muškog nasilja nad ženama tako postaje samo pitanje trenutka.

Srbija u kontinuitetu (pot)kulture nasilja

Kontinuitet različitih kulturnih obrazaca, koji u poslednjih nekoliko decenija podstiču nasilje u srpskom društvu, ogleda se u permanentnom prisustvu različitih sprega kulture i nasilja. Oni se međusobno prožimaju i podstiču u trajnim okolnostima institucionalne slabosti. Takvo stanje čini da se društveno okruženje neprekidno doživljava kao neprijateljsko, čime se smanjuju lični i društveni kapaciteti za razvijanje tolerantnog, otvorenog i odgovornog odnosa prema drugima. Neprijateljski, podozriv i nepoverljiv odnos prema bližem i daljem socijalnom okruženju preovlađuje u svakodnevnom životu ljudi u Srbiji (Čičkarić, 2003). Time se zatvara krug mogućnosti uspostavljanja društvenih i kulturnih uslova koji će ublažiti anksioznost i napetost u rešavanju mnogobrojnih problema sa kojima se srpsko društvo suočava.

Mada je aktuelna politička elita u Srbiji, uslovno rečeno, opozvala tradicionalne ideološke neprijatelje (najčešće označene u nacionalističkom ključu), ostaje pitanje šta se na individualnom i kolektivnom nivou dešava sa negativnim osećanjima koja su bila ka njima usmerena. Da li i ona mogu da nestanu ukoliko prethodno nisu realizovane društvene i kulturne pretpostavke prijateljskog i nekonfliktnog diskursa, koje podržavaju toleranciju, solidarnost i empatiju kao modus socijalne interakcije? Da li sagledavamo prijatelje izvan kriterijuma koji je definisan postojanjem (političkog) neprijatelja (Pavićević, 2015). Da je odgovor na ovo pitanje odrečan pokazuju dve preovlađujuće socijalno-psihološke reakcije postkonfliktnog društva Srbije. To su, sa jedne strane, apatija i cinizam, a sa druge, pojačano brutalno i nepredvidljivo nasilje koje se sve više odigrava u bliskom porodičnom i susedskom okruženju. Pitanje u ime čega činim nasilje, zamenjeno je pitanjem u ime čega da ne činim nasilje?

Kontinuitet osnažene potkulture nasilja iz perioda devedesetih godina prošlog veka nije osporen emancipatorskim procesima, između ostalog, i usled izostanka temeljne dekriminalizacije srpskog društva. Konstantno prožimanje dominantne kulture sa različitim elementima potkulture nasilja nudi „tačke pražnjenja“ za resantiman nastao kao posledica neadekvatnog pozicioniranja u potrošačko-statusnoj hijerarhiji. Njime je pogođena većina stanovništva. Regresija u različite oblike nasilničkog ponašanja odvija se u okviru partikularnih sistema normi, pravila ponašanja, kažnjavanja i nagrađivanja, koji mogu da hipertrofiraju određene elemente dominantnog vrednosno-normativnog sistema. Kada je reč o femicidu i feminicidu, to je, pre svega, očuvanje tradicionalnih vrednosti patrijarhata i tako shvaćene muškosti. Konfuzija nastala oko smene dominantnih ideoloških koncepata, nasilje, u sve većem broju, čini očajničkim individualnim aktom. Ono postaje nepredvidljivo, nasumično i okrenuto ka bliskom okruženju. „Mimetička kultura“ post-tranzicionog društva Srbije je izmenila značenja, smisao i simbole potkulture nasilja i kriminalne potkulture koje su, svojevremeno, odigrale značajnu ulogu u njenom instaliranju. Ono više nije deo ideološko-nacionalističkih konstrukata koji prerađuju činjenice društvene stvarnosti (konverziju političkog u ekonomski kapital od strane vladajućih elita).

Iako je potkultura nasilja u Srbiji marginalizovana, nasilje ostaje okosnica produkcije kulturnih i društvenih relacija, u sklopu hiperkomercijalizacije i konkurencije u okolnostima oskudnih i izrazito nejednakih resursa. Nasilje se ispoljava kao rezultat uspostavljanja novog društvenog, ekonomskog i kulturnog poretka u duhu korporativnog kapitalizma. Taj proces protiče u potpunosti

nespremnosti odgovornih društvenih i kulturnih aktera da se sa njime suoče izvan granica partikularnog interesa (Pavićević, 2015).

Ispoljavanje socijalnih tenzija i konflikata u antisocijalnoj sferi je u prvoj fazi transformacije postsocijalističkih društava rezultiralo kriminalizacijom društva i shodnim nasiljem.² Pretpostavka da se, u poslednjih nekoliko godina, nerazrešene socijalne tenzije i konflikti premeštaju u sferu rodnog nasilja zasnovana je na podacima o porastu nasilja nad ženama i porastu broja femicida.³ Kvantitativni izveštaji analize medijskih članaka u saopštenju *Mreže Žene protiv nasilja* pokazuje neprekidan porast broja femicida od 2011. godine do 2016. godine, sa izuzetkom 2014. godine⁴ kada je taj broj manji i odstupa od trenda porasta (Lacmanović, 2016). Uzroci se mogu tražiti kako u lokalnom, tako i globalnom kontekstu, o čemu će kasnije biti reči. U praćenju i istraživanju femicida treba uzeti u obzir da poslednjih nekoliko godina postoji pojačana medijska vidljivosti ovog fenomena u Srbiji, što u kontekstu nepostojanja zvaničnih statističkih podataka, može dovesti do nepouzdanе slike o stvarnom porastu femicida. U tom smislu, precizni podaci o femicidu se mogu dobiti, najpre, kao rezultat nekoliko istraživanja koja su sprovedena u Srbiji.

Istraživanja rasprostranjenosti nasilja u porodičnom kontekstu u Srbiji, potvrđuju rodne karakteristike ovog fenomena. Svaka druga žena u Srbiji je tokom života bila izložena nekom obliku porodičnog nasilja, što u procentima iznosi 54,2% (Babović, Ginić, Vuković, 2010). Istraživanje o rasprostranjenosti nasilja u porodici u Vojvodini, pokazalo je da i u ovoj pokrajini postoje velike stope nasilja ovog tipa. Čak 56,2% ispitanica je u toku svog života nakon punoletstva preživelo neki oblik nasilja u porodici (Nikolić-Ristanović, 2010). Najviše fizičkog nasilja prema ženi u porodici učini njen suprug ili partner, u procentima 37% (Vidaković, 2002). U američkim i kanadskim istraživanjima o ubistvima žena uveden je termin uxorid (eng. *uxoricid*) – ubistvo žene od strane muža,

² Kao jedan od glavnih razloga za bujanje kriminaliteta na svim društvenim nivoima navodi se urušavanje „osnove legitimiteta“ ionako slabih institucija (Karstedt, 1999).

³ Stopa femicida u 2015. godini je za 26 odsto veća u odnosu na 2014. godinu. Od januara do avgusta 2015. godine, Savetovalištu protiv nasilja u porodici se javilo 2130 žena. Polovina tih žena trpi nasilje, dok je druga polovina tražila savete o tome kome da se obrate, odnosno, ko bi mogao da im pomogne, ali i informacije o advokatskim uslugama. U sigurne kuće su tokom 2015. godine primljene 84 žene i 73 dece. U 2015. godini 34 žene su stradale u porodičnom nasilju, što je znatno veći broj u odnosu na 2014. godinu kada je ubijeno 27 žena (Biserko, 2015).

⁴ Pad broja počinjenog femicida u 2014. godini se može dovesti u vezu sa katastrofalnim poplavama koje su te godine pogodile Srbiju.

takođe poznat i kao ubistvo supruge (eng. *wife killing*). Korišćenje ovog pojma u istraživanjima skreće pažnju na specifičnu dinamiku partnerskog odnosa i zajednice života u okviru braka i vanbračne zajednice (Konstantinović Vilić, 2013).

Karakteristike femicida u Srbiji tokom 2015. godine, prema izveštaju *Mreže Žene protiv nasilja*, ukazuju da je skoro svaka druga žena bila ubijena vatrenim oružjem, a da je u svakom drugom počinjenom slučaju nasilje bilo prijavljeno nadležnim institucijama i pre nego što je žena ubijena. Oko 43% nasilnika je ubilo ženu, a potom i sebe. U proseku 2 od 5 osoba koje su ostale bez majke su maloletna deca, a svaka četvrta žena je bila starosti između 45 i 55 godina ili 55 i 65 godina. Svaka druga ubijena žena živela je u zajednici sa nasilnikom, a više od polovine žena ubijeno je u prostoru koji je njeno i nasilnikovo zajedničko vlasništvo (Lacmanović, 2016).

Rodne implikacije tranzicionih tenzija

Rodne implikacije socijalne i ekonomske transformacije u Istočnoj i Centralnoj Evropi pokazuju se kao različiti efekti tih procesa na mlade žene i muškarce. Generalno, oštra polarizacija ekonomskih nejednakosti je izazvala talas ogorčenja i smanjenu percepciju ljudi, a posebno adolescenata, da se individualnom inicijativom i napornim radom može ostvariti uspeh. Zajednica se doživljava kao manje kohezivna i sigurna (Macek i dr., 1998). Podsticanje potrošačkog mentaliteta, kao fundamentalni potez u postkomunističkom kulturnom zaokretu, vodio je oslobađanju rodnog režima u pravcu tržišne ideologije. Finansijska kriza nastala posle 2008. godine, koja je dovela do zastoja u mogućnostima ostvarivanja potrošačkog stila života, doživljava se kao težak oblik depriiranosti i nemogućnosti u uspostavljanju normalnog života. Refleksija modernizacije, u okolnostima visokog stepena rodne konvergencije, smanjuje mogućnost održavanja tradicionalnih patrijarhalnih rodni odnosa, jer i muškarci i žene postaju izloženi tržišnom pritisku. Rodna podela je izložena procesu tradicionalizacije isto koliko i procesu detradicionalizacije.

Međutim, održavanje tradicionalnog patrijarhalnog sistema muške dominacije i zaštite kroz nasilničke obrasce nastavlja da kreira femicidno socio-kulturno okruženje u novim okolnostima. Pozicija „muškog autoriteta“ podrazumeva pravo na procenu ispravnosti ženskog ponašanja i kaznu zbog „prestupa“. Ono se zasniva na društvenoj praksi koja sledi prećutni kulturni obra-

zac, a koji daje saglasnost za opravdanost nasilja prema ženama u očuvanju dominantnog poretka kao bastiona (poljuljane) muške moći. Značajan uticaj promena očekivanog muškog i ženskog identiteta u kontekstu nepovoljnih socioekonomskih pozicija, kako muškaraca, tako i žena, značajno pojačavaju ranjivost žena (Nikolić-Ristanović, 2002: 104). Analiza marginalizovanog maskuliniteta ima veći predviđački potencijal kada je u pitanju ispoljavanje nasilja nad ženama od hegemonijskog maskuliniteta – agresivnost se pojačava faktičkim slabljenjem hegemonijskog maskuliniteta (Nikolić-Ristanović, 2002).

Onaj ko pokušava da odgovori na pitanje šta „znači biti muškarac“ u Srbiji danas, suočiće se sa većim brojem koncepata i diskursa muškosti, nego što je to bio slučaj u prethodnim periodima. Fenomen maskuliniteta moguće je razložiti na više povezanih, ali različitih sindroma: agresivnosti, nasilja, patrijarhalne ideologije, agonalnog i hedonističkog etosa, i principa časti i ugleda (Nedeljković, 2010: 55). Pri tome, treba imati u vidu da svaka generalizacija i konstruisanje pojednostavljenih stereotipa u analizi rodnih identiteta predstavlja analitičku grešku i opasnost. Složena dinamika društvenih odnosa oblikuje rodne konstrukte kao dinamičke kategorije u procesu stalne transformacije. Postoji nekoliko, tradicionalnih ili osnovnih, elemenata koji se povezuju sa maskulinitetom – agresivnost, fizička snaga i patrijarhat (Nedeljković, 2010: 55). Ova tri elementa imaju psihološke – filogenetske, relacione i ideološke komponente, koje, na temelju muške dominacije, uređuju pojedinačne i društvene odnose između muškosti i ženskosti. Međutim, nikako ne treba izjednačavati ideologiju i njene prirodne nosioce, a muško nasilje treba posmatrati kao fenomen koji nadilazi isključivo direktno i manifestno nasilje. Muškarci su povezani sa nasiljem, upućeni na njega i njemu izloženi, u više nego jednom smislu (Nedeljković, 2010: 55). Mnogi muškarci mušku dominaciju prihvataju kao nametnutu društvenu ulogu, za mnoge muški identitet nije presudan, a vrlo često nije ni na jedan način suprotstavljen ženskom identitetu.

Kada se poreklo nasilja, oličenog u femicidu, tumači sa stanovišta opadanja realne moći muškosti, istraživački fokus treba usmeriti na društveni zahtev ili nalog da se ona ostvari kroz konstrukte koji su, u određenoj meri, nametnuti i muškarcima i ženama. Tako se sagledava važnost intervencija na institucionalnom nivou, koji je, u najvećoj meri, odgovoran za regulaciju socijalnih tenzija i konflikata koji generišu nasilje, kao i njegovu potencijalnu usmerenost ka ženskosti ili subordiniranim oblicima maskuliniteta. Borba za prevlast između različitih obrazaca maskuliniteta koji teže da postanu normativno važeći, izra-

žava borbu oko ekonomske i društvene moći i rezultat je uspostavljenih odnosa moći. Koncept hegemonijskog maskuliniteta kritikovan je sa stanovišta dinamike relacija i neprestanog preoblikovanja koncepta maskuliniteta i feminiteta u savremenom društvu, ali tom činjenicom nije prevaziđena hijerarhijska struktura koja determiniše odnose maskuliniteta i feminiteta, kao i različitih obrazaca maskuliniteta između sebe. Takođe, treba imati u vidu da su socijalne i ekonomske razlike, koje se pojavljuju kao klasne, posredovane drugim presecima nejednakosti, a jedna od veoma značajnih je rodna nejednakost. Ona ima unutarrodnu i međurodnu identitetsku dinamiku. Nejednakosti imaju svoje sopstvene oblike u smislu dispozicija i vidljivih i diskurzivnih reprezentacija (Walby, 2009).

Dinamika promene u hijerarhijski određenim relacijama između različitih tipova muškosti odvija se pod uticajem brzih društvenih, ekonomskih i političkih kretanja, u kojima su mnogi muškarci pretrpeli tešku marginalizaciju usled klasnih, starosnih, fizičkih i etničkih karakteristika (Pavićević, Kron, Simeunović-Patić, 2013).

Prema rezultatima studije o muškarcima koji vrše nasilje u porodici, koju je sproveo Peterson (Peterson, 1991), nedostatak novca, obrazovanja i drugih okosnica statusa snižavao je samopoštovanje muškaraca i paradoksalnom se činila njihova vrlo izražena muška superiornost.⁵ Peterson je naveo da se nedoslednost, koja je postojala u teoriji o niskom samopoštovanju⁶ kao uzroku, može otkloniti saznanjem da muževi koji vrše nasilje nad ženama nisu posedovali status i moć, ali su ipak održali tradicionalne poglede na mušku dominaciju u braku. Pretnja muškom samopoštovanju može biti spoljna ili

⁵ Istraživanje je sprovedeno u Oregonu na uzorku od 56 žena koje su prolazile kroz proces razvoda doživljavajući fizičko i psihičko maltretiranje od strane muževa. Teorijski okvir istraživanja predstavlja *teorija resursa* (Goode, 1971), koja polazi od pretpostavke da su slabi ekonomski i drugi resursi oženjenih muškaraca (posebno ukoliko žena raspolaže boljim resursima) odgovorni za njihovu ispoljenu agresivnost. Rezultati istraživanja u Oregonu su pokazali da slabi resursi muževa, u kombinaciji sa izraženom psihološkom potrebom muškaraca za dominacijom, dovode do ispoljavanja nasilja nad suprugama (Peterson, 1991). *Teorija resursa* je dala uticajnu perspektivu u analizi nasilja nad ženama, ali je kritikovana da ignoriše kulturne varijable koje stoje u vezi sa rodnom ideologijom. Imajući to u vidu, neki autori su ukazali na značaj rodne ideologije i uspostavili vezu između resursa i ideologije u okviru *rodne teorije resursa* (Atkinson, Greenstein, Lang, 2005).

⁶ Kompenzatorska relacija između niskog samopoštovanja muškaraca i nasilja (Toch, 1993), povezana sa sumnjom u sebe i osećanjem neadekvatnosti, ukazuje na vezu između niskog samopoštovanja muškarca i nasilnih tendencija. Međutim, nisko samopoštovanje ne izaziva nasilje, po sebi, već uzrokuje traženje žrtve koja neće moći da uzvratu istom merom (Baumeister, 1999).

poticati iz porodice, pri čemu ugrožavanje tradicionalnih stavova o porodici i rodnim ulogama, a posebno muških očekivanja od privilegija i preteranog osećanja odgovornosti za porodicu, vode ka nasilju (Gondolf, 1985). Kada je ugrožena muška superiornost i muška dominacija u braku, muževi postaju nasilni. Muškarac sebe doživljava kao nadređenog, ali istovremeno strahuje da drugi nedovoljno prihvataju taj stav. Okolnosti koje podrivaju veru u mušku superiornost najviše doprinose nasilju muževa u porodici (Hornung, McCullough, Sugimoto, 1981; Gondolf, 1985; Straus, Gelles, 1988).

Rezultati ovih istraživanja ukazuju na činjenicu da kolizija, koju stvara faktička nemoć i diskurzivna moć unutar tradicionalnog patrijarhalnog poretka, predstavlja generator muškog nasilja i stvara socio-kulturni ambijent za rasprostiranje femicida. Može se pretpostaviti da potreba za (nasilnim) očuvanjem muškog samopoštovanja u okviru porodice raste proporcionalno njegovom padu u širem društvenom okruženju.

Dinamika društvenih i kulturnih promena ispresecana je rodnom dinamikom, koja ima lokalni i globalni kontekst posebno značajan za društva koja prolaze kroz temeljne transformacijske procese. U Srbiji, kao jednom od takvih društava, promene u rodnim relacijama, koje su se odvijale u socijalnom i kulturnom okruženju, gotovo da su prošle neopaženo usled preovlađujućeg fokusa javnosti na ekonomske i političke turbulencije u poslednje dve dekade. Efekti kulturne transformacije, koji su pred nama, nastali su u kontinuitetu društvene nebrige, nekonzistentnosti i nemoći društva da razume, artikuliše i kanališe intenzivni upliv potrošačke kulture neoliberalnog kapitalizma i njenih dominantnih vrednosti definisanih tržištem. Pojačavanje hijerarhijskog rodnog dualizma, kreiranog na višim političkim nivoima, i paralelna demokratizacija potrošnje doveli su do novih konstrukta ženskosti, tipičnih za postranziona društva. Simbolički mehanizmi, ontologija i odomaćivanje rodne razlike, u kojoj je žena locirana u domaćinstvu i porodičnom radu, podržana je u procesu retradiconalizacije. Dominatna muškost i tradicionalni rodni stereotip podrazumevaju biološku različitost žene i tako definisane rodne uloge. Međutim, normiranje ženskosti kroz seksistički, nacionalistički i ksenofobičan diskurs u praksi se kombinuje sa elementima socijalističkog odnosa prema ženama,⁷ kao i potrošačkim imidžima.

⁷ Vraćanje žena u privatnu sferu, nezaposlenost žena, uskraćivanje nekih prava koja su u socijalizmu već bila dostignuta (npr. reproduktivnih prava), kreiranje dominantnih rodnih uloga (hegemonistička muškost i podređena ženskost) imalo je uticaja i na javljanje nasilja prema ženama i njegovo intenzivno ispoljavanje (Nikolić-Ristanović, 2002).

Diskurzivne formacije ženskosti se mogu svrstati u nekoliko grupa: tradicionalna/konzervativna i emancipovana/progresivna (Daskalova, 2001). Mi dodajemo urbana/evropska i erotizovana/kriminalizovana.

Shodno tome, treba imati u vidu da su varijacije konstrukta ženskosti preseki ekonomskih, društvenih i kulturnih promena i da, kao takve, imaju značajan uticaj na rodnu identitetsku konfuziju, koja dovodi do uznemirenosti roda i, konačno, nasilja. Muško nasilje ispoljeno kao femicid se može razumeti i kao manifestacija tenzije na relaciji retraditionalizacija–modernizacija, kao otpor patrijarhalne muškosti prema novim oblicima feminiteta, koji remete tradicionalne rodne obrasce. Istovremeno, na globalnom nivou, patrijarhalni poredak nije opozvan, a nove forme patrijarhata se pojavljuju u vidu novih i drugačijih nosilaca muške dominacije. Shodno tome, femicidni ambijent ne podrazumeva samo prisustvo tradicionalne muškosti, već se pojavljuje kao poprište borbe novih-moćnijih i starih-onemoćenih oblika muškosti. Oni su refleksija kako novih ekonomskih i socijalnih distribucija i nejednakosti, tako i procesa akulturacije, kao procesa u kome se susreću lokalni i globalni rodni identiteti. Nasilje generisano ovim procesima ima udeo u ispoljenom nasilju prema ženama, jer konflikti koji nastaju u procesu akulturacije pojačavaju agresivnost i rizična ponašanja, posebno kada su u pitanju mladi ljudi (Jensen i dr., 2011).

Paralelno, žene preuzimaju rizik pojačavajući rizična ponašanja u bekstvu od zahteva koje postavljaju porodica, škola i različiti vidovi posvećivanja prema tradicionalnom shvatanju ženskosti. Bežanje ima pozitivnu konotaciju i donosi zadovoljstvo i uzbuđenje na nivou unutrašnjeg doživljaja, dok se žensko prihvatanje rizika na društvenom planu doživljava kao amoralnost i promiskuitet. Individualizacija rizika kao uspostavljanje „novog feminiteta“ ima velikog značaja u rizičnom izboru žena, koji se mora shvatiti kao deo šireg konteksta rodne nejednakosti (Kron, Pavićević, 2015).

Bilo kakav oblik rodne hegemonije predstavlja ideološki konstrukt zasnovan na nasilju koje nema stvarni oslobađajući potencijal, već se, neminovno, završava u represiji, maltretiranju, potiskivanju i drugim oblicima „horizontalnog nasilja“. Umesto prihvatnja nasilnih obrazaca, žene i devojke treba ohrabrivati u pružanju otpora i preispitivanju kulture u kojoj žive, što ne znači odustajanje od otpora ženskoj subordinaciji. Razvijanje kritičkog mišljenja daje mogućnost devojčicama da budu kritički potrošači u svetu u kome je konstrukcija novog feminiteta zasnovana na „kompetitivnoj prednosti na tržištu“ (Lovell prema Currie, Kelly, Pomerantz, 2009: 17). „Estetizacija selfa“ (Feather-

stone, 1991), koja označava uspešnu muškost i ženskost, podrazumeva specifične rodne simboličke kodove kojima se izražava i osnažuje individualizam, samostalni izbor i samorealizacija. On je usmeren ka novim potrebama žena koje su u tradicionalnom feminitetu uvek bile okrenute potrebama drugih. Idealni subjekt kasne modernosti je individualiziran, fleksibilan, elastičan, sebi-okrenut i samoizgrađen (Hariss, 2004). Međutim, neki subjekti su u boljoj prilici da se samoizgrađuju od drugih (muškarci – pripadnici privilegovanih klasa).

U poznom kapitalizmu muškost ostaje dominantan princip društvenosti, ali su se njena funkcija, realizacija i spoljašnji izraz značajno izmenili. Ona je sada manifestna u transnacionalnom muškom biznisu kojim rukovodi globalna elita, vrlo pokretljiva, okrenuta kosmopolitskom i potrošačkom stilu života u kome nema lojalnosti bilo čemu. Mladi ljudi koji nisu u prilici da prodaju znanje postaju periferni viškovi u redizajniranju života pobednika novog kapitalizma (Lipman, 2004: 8). Područje nesigurnosti u okolnostima deregulisanog javnog sektora je za žene enormno uvećano, čineći njihov život višestruko rizičnim.

Složenost faktora koji dovode do femicida zahteva sagledavanje društveno-ekonomskih i kulturnih preseka rodne nejednakosti, analizu i dekonstrukciju dominantnih diskursa, društvenu podršku i, konačno, uvažavanje činjenice da je brutalno nasilje simptom koji ukazuje na ekstremnu formu konflikta, čije se žarište uvek i iznova mora identifikovati i rešavati. Način rešavanja, zato, ne može biti izolovano dejstvo pojedinih institucija društva (pravosuđe, socijalni rad, obrazovanje, nevladin sektor), već zajednička, temeljna i koordinisana aktivnost svih u radu sa ženama i muškarcima čiji glasovi moraju da se čuju pre nego što se pretvore u apsurd nasilja i terora.

Tipovi femicida

Različiti tipovi femicida ukazuju na različite društvene i kulturne kontekste. *Femicid časti* se odnosi na ubistva žena ili devojaka kao način da se zaštiti tradicionalno shvaćen ugled porodice, da se spase „porodična čast“ od žena preljubnica, devojaka sa neželjenom trudnoćom ili čak prikrije incest u okviru porodice (Khafagy, 2005). *Neintimni femicid* se odnosi na seksualnu agresiju i nekada se naziva i seksualni femicid. On je karakterističan za Latinsku Ameriku i često uključuje uznemirujuće primere sistematskih ubistava žena (Patterson, 2015). Ovim ubistvima prethodi brutalno seksualno zlostavljanje i karakte-

riše ga napad na žene koje se bave marginalizovanim profesijama, kao što su rad u noćnim barovima i klubovima (Latin American and Caribbean Women's Health Network, 2009).

Femicid izvršen od strane bliskog muškaraca, sadašnjeg ili bivšeg supruga ili partnera označava se kao *intimni femicid* ili partnersko ubistvo. Najveći broj žena širom sveta su žrtve ovog tipa femicida (Campbell i dr., 2007). Različita istraživanja ukazuju na različite motive za partnersko ubistvo učinjeno nad ženama. Presudan povod može biti afekat u svađi, ljubomora ili neprihvatanje napuštanja od strane partnerke (Hotton, 2001). Međutim, uzroci partnerskog femicida se moraju posmatrati kao ekonomski, društveni i kulturni fenomen, koji u različitim sredinama u različitoj meri, ispoljava femicidni ili nefemicidni karakter. Shodno tome, partnerski femicid u nekim društvima predstavlja pre društveni, nego intimni problem, a Srbija bi se svakako mogla svrstati u njih.

Koncept femicida uključuje i prikrivene oblike ubistava žena, koji se pojavljuju kao posledica mizoginih stavova ili načina na koji funkcionišu socijalne ustanove (Russell, 2008). U prikriveni femicid spadaju smrt od abortusa u sredinama u kojima je zabranjen, problematične genitalne operacije, eksperimentisanja sa ženskim telima, kao i nedovoljno testirana kontrola rađanja. Tajni ili prikriveni femicid uključuje i opasne bračne prakse, kao što su prerana udaja (uzrast supruge), prisilni bračni seksualni odnosi koji imaju fatalni karakter, smrt od zanemarivanja, bolesti i gladi u mnogim siromašnim zemljama, poput Indije i Kine (Russell, 2008).

Istraživanje femicida, prema Russell (2008), treba da sadrži nekoliko osnovnih postupaka. Prvi se odnosi na utvrđivanje procenta femicidnih i nefemicidnih ubistava žena u ukupnom broju ubijenih žena. Definisane femicida i svih njegovih oblika (skrivenih i manifestovanih) omogućava statističku analizu ukupnog broja ubistava žena koja otkriva prevalenciju femicida u populaciji. Drugi postupak koji treba preduzeti u suzbijanju femicida je otvaranje svedočanstava o femicidu kroz govor ljudi bliskih žrtvi – roditelja, prijatelja i ostalih članova porodice, kao i svih onih koji imaju značajna saznanja o izvršenom femicidu. To je prioritarna tema, jer objavljivanje ličnih priča o nasilju nad ženama i devojkama predstavlja najefikasniji način da se motiviše šira borba protiv femicida. Istraživanje femicida treba da uključi aktiviste iz organizacija za borbu protiv femicida i mobiliše feminističke pokrete koji su se, u izvesnoj meri u SAD i razvijenim zemljama, okrenuli od ovog problema (Russell, 2008).

Sagledavanje femicida kao globalnog zločina uključuje kako lokalne oblike femicida (femicid časti, femicid miraza), tako i one koji nastaju kao posledica globalizacije (uznemireni tradicionalni maskuliniteti, pritisci potrošačke kulture, seksualizacija ženskosti, novi oblici bezbednosnih rizika). Istraživanje femicida mora da uključi i analizu uticaja pornografske industrije i različitih oblika masovnih medija, koji ga odobravaju i promovišu.

Borba protiv femicida znači svest o njegovom postojanju, saznanje o svim oblicima u kojima se ispoljava i aktivan angažman u njegovom suzbijanju koji treba da mobilise sve raspoložive pojedinačne i društvene resurse.

Utvrdjivanje faktora rizika traži složenu analizu različitih karakteristika porodica u kojima se pojavljuje nasilje nad ženama i femicid. Prevencija femicida podrazumeva poznavanje konteksta, prepoznavanje faktora rizika za određenu vrstu femicida i blagovremenu intervenciju usaglašenu sa utvrđenim činjenicama. Mera u kojoj se prepliću femicid časti i intimni femicid može se tražiti u socio-kulturnim i porodičnim karakteristikama i, u skladu sa njima, treba kreirati preventivne mere, edukativne programe i mere praćenja. Mnogi autori smatraju da socijalna marginalizovanost žena značajno određuje rizik stradanja žena od nasilja u braku. Struktuirano nasilje, koje deluje posredstvom siromaštva, nejednakih šansi i marginalizacije, može se dovesti u vezu sa stopom ubistava (Simeunović-Patić prema Konstantinović-Vilić, 2013: 46). Bitni faktori, koji ne samo što povećavaju rizik viktimizacije nasiljem u porodici, već sprečavaju da se žena žrtva oslobodi nasilja, su rodna, socijalna i etnička marginalizovanost žena (Nikolić-Ristanović, 2000). Socijalna i zdravstvena zapuštenost nije karakteristična samo za siromašne, suburbane i seoske sredine, to je stanje koje u Srbiji čini fenomen mnogo širih razmera. Pažljiva analiza slučaja može da bude veoma važan faktor u prevenciji femicida razotkrivajući relaciju multidimenzionalnih faktora rizika. Ona otkriva načine na koje se društvene i ekonomske promene presecaju kroz različite socijalne segmente (klasni, etnički, ruralni, urbani, obrazovani, neobrazovani) u pravcu zaoštavanja nejednakosti, koje vode ka ekstremizaciji i nasilnom razrešavanju konflikta. Partnersko nasilje se, u tom smislu, može posmatrati i kao nerazrešeni socijalni konflikt premešten u sferu intimnih odnosa.

Kao tip femicida, partnersko nasilje ima najveće i najsloženije posledice koje ne podrazumevaju samo stradanje žrtve, već njeno celokupno okruženje koje uključuje decu, bliske članove porodice, šire i dalje okruženje (WHO, 2012). Deca ne samo što ostaju bez jednog roditelja (majke), već i drugog, koji

ih napušta zbog zatvorske kazne. Efekti stresa i traume su nesagledivi, a potencijalna opravdavanja i racionalizacije zločina predstavljaju generator reprodukcije nasilničkih obrazaca ponašanja.

U Srbiji ne postoji sistemski i efikasan odgovor nadležnih institucija na problem nasilja prema ženama. Skoro polovina femicida (49%) mogla je biti sprečena da su prijave nasilja koje su im prethodile bile razmotrene ozbiljno i da su adekvatno procenjeni bezbednosni rizici po život žene (Lacmanović, 2016). *Mreža Žene protiv nasilja* traži da se ispita gde su učinjeni propusti u zaštiti života ubijenih žena i insistira na primeni i unapređenju zakonskih rešenja koja će sprečiti da se i drugim ženama to desi.

Pojam femicida naglašava činjenicu da je ženskost presudni faktor rizika za učinjeni zločin, posebno u intimnim vezama (Russell, Harms, 2001). Nivo rizika se povećava za žene koje su u nasilnoj vezi, a glasovi zlostavljenih žena se ne čuju dovoljno i previđaju se kao alarm da će doći do najgoreg ishoda (Mathews i dr., 2008). Istraživanje načina na koji se žena odnosi prema intimnom nasilju koje trpi od partnera, kao i nivoa zlostavljanja koji ona smatra prihvatljivim u nasilnim heteroseksualnim odnosima, veoma je značajno u prevenciji i suzbijanju intimnog partnerskog nasilja. U porodičnim partnerskim odnosima femicidi su predvidljivi jer su im prethodile godine ili, najčešće, decenije nesankcionisanog porodičnog nasilja. Osim toga, rizik od ubistva žene u partnersko-porodičnom kontekstu povećavaju vatreno oružje dostupno nasilniku, njegova sklonost ka izrazito kontrolišućem ponašanju članova porodice i javno ponovljene pretnje da će ubiti partnerku (Mršević, 2013). Podizanje praga osetljivosti na nasilje koje čine muški članovi porodice (otac, braća, intimni partner), predstavlja način na koji se žene osposobljavaju da rano detektuju znake zlostavljanja i da prepoznaju opasnost. Ono što je najvažnije, žene se ohrabruju da odbace bilo koji stepen i oblik muškog nasilja (verbalnog, psihološkog, fizičkog) kao nešto neminovno, nešto za šta postoji dužnost i obaveza da bude tolerisano. Osnaživanje žena da odbace ideju da bilo koja muška osoba u porodici ima pravo na silu predstavlja drugu stranu procesa promene pretpostavki ženskog subjektiviteta, njene porodične i društvene uloge. Žena se odriče uloge katalizatora u kanalisanju porodičnih konflikata. To je proces koji ima potencijal zaustavljanja tendencije da se socio-ekonomske tenzije premeštaju i razrešavaju na nivou porodičnog nasilja i nasilja prema ženama.

Femicid kao posledica dominantnih diskursa

Dekonstrukcija dominantnih diskursa podrazumeva njihovu identifikaciju, razotkriva načine na koji se oni reprodukuju, eliminiše ćutanje i tišinu koji prate muško nasilje. Ona problematizuje pitanja odgovornosti, posledica i praštanja u okviru dominantnih diskursa u koje je smešteno tolerisanje muškog nasilja kao načina da se održi stabilnost i opstanak porodice (Dekel, Andipatin, 2016). Uloga žene, definisana tradicionalnim rodnom diskursom, pozicionira ženu kao subjekta koji objedinjuje odanost, pasivnost i nesebičnost (Boonzaier prema Dekel, Andipatin, 2016). Žene zauzimaju submisivnu i podređenu poziciju prihvatajući kontrolu i održavanje autoritativnog položaja muškarca, doživljavajući ovakav poredak kao prirodan (Jackson, 2001; Towns, Adams prema Dekel, Andipatin, 2016). U tome se ogleda činjenica da je reč o ideološkom diskursu koji, na specifičan način, distribuira moć i dominaciju.

Na bazi ovog ideološkog poretka, žene ne odustaju od ideje da su muškarci u porodici oni koji obezbeđuju sigurnost i zaštitu, dok u praksi podnose različite oblike izneveravanja, nesigurnosti i nebezbednosti. Paradoksa čini situacija u kojoj su žene zlostavljane upravo zato što su preuzele i pokazale veći stepen efikasnosti u ostvarivanju tradicionalno muških uloga (Nikolić-Ristanović, 2008). Podilaženje i povlačenje pred muškim partnerom, u svrhu ispoljavanja „dužnog poštovanja“, predstavlja okosnicu mnogih nasilničkih raspleta u kojima se preseca faktička i podrazumevajuća uloga muškarca. Jedan od uzroka pristajanja žena na nasilničke bračne odnose je žrtvovanje zbog dece, koje se smatra neupitnom obavezom. Održavanje nasilničkog braka iz želje da deca odrastaju sa oba roditelja smanjuje sposobnost žena da razumeju intimni femicid i njegove rizike koji pogađaju decu. Manifestovanje psihičkog i fizičkog nasilja u konfliktnim brakovima pokazalo se kao najštetnije okruženje za dobrobit odrastanja i razvod se preporučuje kao mnogo zdravija opcija (Hetherington, Stanley-Hagan, 1999).

Diskursi „brižne majke“ i „dobre žene“ predstavljaju oblike tradicionalne ženske prakse koja ističe negu, nesebičnost, požrtvovanost i, u velikoj meri, usmerava žene ka preuzimanju ovih uloga kao konstrukta ženskosti koji se ne mogu dovoditi u pitanje. Međutim, linija između „žene“ i „majke“ je često nejasna (Boonzaier, De la Rei, 2004). Generalizujući svoju majčinsku ulogu, kao centralnu postavku ženskosti, žene se odnose i prema nasilnim intimnim partnerima kao nezrelim, nejakim, životnim okolnostima osujećenim i ranjivim, tako

da njihovo nasilje postaje i od žena percipirano kao ispoljavanje nemoći na koju treba odgovoriti podrškom i praštanjem. Zabrinutost za nasilne partnere predstavlja još jedan od faktora femicida, jer zaštita i pravdanje nasilja kao oblik brige za „posrnulog“ partnera ima fatalnu funkciju i fatalne ishode. Brižna uloga u okviru diskursa „dobre supruge“ podrazumeva normalizaciju muškog nasilja u sklopu adekvatnog obavljanja zadate uloge. Krajnji paradoks ovako formulisanog feminiteta se ispoljava u strahu i sramoti zlostavljane supruge da će biti proglašena za „lošu ženu“ zato što je poslala partnera u zatvor.

Kada je u pitanju analiza rodni diskursa i njihova veza sa nasiljem, treba uvažiti kritike pristupa u kojima se žena tretira kao pasivizirana žrtva i stavlja na „prijedestal moralnosti i socijalne superiornosti“ (Renzetti, 1999: 42). Ovakvi pristupi, zapravo, čine deo dominantnog patrijarhalnog diskursa u teoriji koji onemogućava jednaku podelu odgovornosti i prava. Nasilje se sagledava kao isključivo rodni, a ne kao ljudski problem (Renzetti, 1999). Neesencijalistički pristup analizi nasilja uključuje rodnu dimenziju, ali ne treba da bude determinisan rodno-binarnim polazištem. U neesencijalitičkom okviru ne postoji ništa inherentno muško ili žensko u nasilju (Carrington, 2006). Nije reč o nadmetanju i pobedi u ostvarivanju prava na ulogu nasilnika ili ulogu žrtve, već o sagledavanju i osmišljavanju rodni politika koje bi uvažavale okolnosti na čijem temelju se nasilje intenzivira kao jedan od najvećih društvenih problema današnjice.

Zaključak

Veliki problem nasilja prema ženama u Srbiji prati nesistematski i nepotpun uvid u problem femicida. Zahtev da se ovaj problem postavi i rešava kao prioritet podrazumeva obezbeđivanje uslova za sistematsko i redovno prikupljanje podataka u ovoj oblasti, adekvatan pristup zaštite u slučajevima porodičnog nasilja nad ženama, podizanje svesti u društvu o ovom problemu i stvaranje realnijih pretpostavki za efikasniju prevenciju ovog vida nasilja (Konstantinović Vilić, 2013). Unapređivanje institucionalnih, zakonskih i socijalnih mehanizama u pravcu sprečavanja i suzbijanja nasilja nad ženama u Srbiji je prisutno u poslednjih nekoliko godina. Organizovane su podrške u okviru posebnih institucija, vidljiv je napor u kreiranju dalekosežnih rešenja u pogledu prevencije, protokola postupanja i zaštite u slučajevima nasilja u porodici. Međutim, nasilna praksa, posebno u vidu femicida, prema raspolo-

živim podacima koji još uvek ne predstavljaju zvaničnu statističku evidenciju, je u porastu. Postavlja se pitanje da li su preduzete mere dovoljno dobre i šta je to što dodatno treba uraditi. Konstantinović Vilić ukazuje da je na osnovu postojećih saznanja neophodno: 1) utvrditi tačan obim (učestalost, postotak) femicida posebno izgrađenim metodološkim postupcima prikupljanja podataka usaglašenim sa međunarodnim merilima; 2) zalagati se za veće razumevanje prirode i sociopolitičke i ekonomske dinamike femicida; 3) stimulisati akcije delotvornih intervencija; 4) utvrditi ko je pod većim rizikom od femicida i kako se takav rizik može proceniti; 5) utvrditi koliko je država uspešna u reagovanju na femicid i sprečavanju ovog najtežeg oblika rodno baziranog nasilja (Konstantinović Vilić, 2013: 48).

Femicidno okruženje ili feminicid označava sociopolitičko, ekonomsko, kulturno i institucionalno polje u kome se, latentno, generiše nasilje prema ženama, da bi se na kraju manifestovalo kao femicid – zlostavljanje i ubistvo žene. Specifičnosti femicidnog okruženja imaju lokalni i globalni karakter i moraju se analizirati kroz precizno, duboko i sveobuhvatno sagledavanje međusobnog dejstva različitih faktora i različitih nivoa na kojima oni deluju i na kojima se njihovo fatalno dejstvo može suzbijati. Prečutna saglasnost zajednice oko prihvatljivosti različitih oblika nasilja nad ženama može se tražiti u različitim sferama svakodnevnog života u Srbiji. Jedan od značajnih izvora nasilja prema ženama, a i nasilja generalno, povezan je sa smenom i konfuzijom ideoloških diskursa koji se, u kontinuitetu, oslanjaju na nasilje i negaciju drugog. Diskurs neprijatelja ostaje permanentno zastupljen kao najkonformniji način suočavanja sa promenama, nedaćama i frustracijama života u kontinuumu okolnosti krize. U prvim decenijama tranzicije, elite su bile glavni akteri tranzicionih promena (prelazak političkih u ekonomsku elitu), premda su visoku društvenu cenu platili svi segmenti društva. Međutim, u poslednjih nekoliko godina, uspostavljanje novog ekonomskog i društvenog poretka odnosi se na promene u kojima su akteri široki slojevi stanovništva, što je dovelo do visokog stepena uznemirenosti na nivou svakodnevnog života (novi ekonomski, profesionalni, tržišni ambijent). U tom smislu, jedina prepoznatljiva ideološka matrica smeštena je u patrijarhalnu ideologiju, u kojoj muška prevlast i njeni najekstremniji oblici postaju univerzalni ventil za sve vrste osujećenosti, nesnalaženja i deprivacije. Razumevanje ove pojačane društvene tenzije i sagledavanje tačke u kojoj ona dobija mizogini karakter u velikoj meri će olakšati aktivnosti suzbijanja femicida i drugih oblika nasilja.

Literatura

Atkinson, M. P., Greenstein, T. N., Lang, M. M. (2005) For Women, Breadwinning Can Be Dangerous: Gendered Resource Theory and Wife Abuse. *Journal of Marriage and Family*, 5, str. 1137–1148.

Babović, M., Ginić, K., Vuković, O. (2010) *Mapiranje porodičnog nasilja prema ženama u Centralnoj Srbiji*. Beograd: SeConS.

Ball-Rokeach, S. J. (1973) Values and Violence: A Test of the Subculture of Violence Thesis. *American Sociological Review*, 6, str. 736-749.

Baumeister, F. R. (1999) *The Self in Social Psychology*. Cleveland: Case Western Reserve University.

Biserko, S. (Ur.) (2015) *Ljudska prava u Srbiji: Demokratski deficit – osnova autoritarnosti*. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava.

Boonzaier, F., De la Rey, C. (2003) He's a Man, and I'm a Woman: Cultural Constructions of Masculinity and Femininity in South African Women's Narratives of Violence. *Violence Against Women*, 8, str. 1003-1029.

Campbell, J. C., Glass N., Sharps P. W., Laughon K., Bloom T. (2007) Intimate Partner Homicide: Review and Implications of Research and Policy. *Trauma, Violence & Abuse*, 3, str. 246-269.

Carrington K. (2006) Does Feminism Spoil Girls? Explanations for Rising Rates of Female Delinquency. *Australian and New Zealand Journal of Criminology*, 1, str. 34-53.

Currie, D., Kelly, D. M., Pomerantz, S. (2009) *Girl Power: Girls Reinventing Girlhood*. New York: Peter Lang Publishing.

Čičkarić, L. (2003) Konstrukcija političkog identiteta u kontekstu globalizacije i tranzicije društva. *Sociološki pregled*, 1-2, str. 79-99.

Daskalova, K. (2001) Manipulated Emancipation: Representations of Women in Post-Communist Bulgaria. U: G. Janhart, J. Gohrisch, D. Hahn, H. M. Nickel, I. Peinl, K. Schafgen (Ur.) *Gender in Transition in Eastern and Central Europe*. Berlin: Trafo Verlag, str. 246-253.

Dekel, B., Andipatin, M. (2016) Abused Women's Understandings of Intimate Partner Violence and the Link to Intimate Femicide. *Forum: Qualitative Social Research*, 1, Art. 9.

Featherstone, M. (1991) *Consumer Culture and Postmodernism*. London: Sage Publications.

Gondolf, E. (1985) *Men Who Batter: An Integrated Approach for Stopping Wife Abuse*. Holmes Beach: Learning Publications.

Goode, W. (1971) Force and Violence in the Family. *Journal of Marriage and the Family*, 4, str. 624–636.

Harris, A. (2004) *Future Girl: Young Women in the Twenty First Century*. London: Routledge.

Hetherington, M., Stanley-Hagan, M. (1999) The Adjustment of Children with Divorced Parents: A Risk and Resiliency Perspective. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 1, str. 129-140.

Hornung, C., McCullough, C., Sugimoto, T. S. (1981) Status Relationships in Marriage: Risk Factors in Spouse Abuse. *Journal of Marriage and the Family*, 3, str. 679–692.

Hotton T. (2001) *Spousal Violence After Marital Separation*. Ottawa: Canadian Centre for Justice Statistics.

Ignjatović, T., Pavlović-Babić, D., Lukić, M. (2015) *Delotvornost sistemskih mehanizama za sprečavanje nasilja prema ženama i nasilja u porodici*. Beograd: Autonomni ženski centar.

Jackson, S. (2001) Happily Never After: Young Women's Stories of Abuse in Heterosexual Love Relationships. *Feminism & Psychology*, 3, str. 305-321.

Jensen, L. A. (2003) Coming of Age in a Multicultural World: Globalization Adolescent Cultural Identity Formation. *Applied Developmental Science*, 3, str. 189-196.

Karstedt, S. (1999) Social Transformation and Crime: A Crisis of Deregulation. U: M. Krygier, A. Czarnota (Ur.) *The Rule of Law after Communism: Problems and Prospects in East-Central Europe*. Aldershot: Ashgate, str. 308-326.

Khafagy, F. (2005) *Honour Killing in Egypt*. Viena: United Nations Division for the Advancement of Women.

Konstantinović Vilić, S. (2013) Femicid kao oblik rodno zasnovanog nasilja. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, 64, str. 33-52.

Kron, L., Pavićević, O. (2015) *Smrt Lolite, rađanje Lilit: Ogled o adolescentnoj ženskoj seksualnosti*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

Lipman, P. (2004) *High Stakes Education: Inequality, Globalization, and Urban School Reform*. New York: Routledge.

Macek, P., Flanagan, C., Gallay, L., Kostron, L., Botcheva, L., Csapo, L. (1998) Postcommunist Societies in Times of Transition: Perceptions of Change among Adolescents in Central and Eastern Europe. *Journal of Social Issues*, 3, str. 547-561.

Mathews, S., Abrahams, N., Jewkes, R., Martin, L. J., Lombard, C., Vettend, L. (2008) Intimate Femicide–suicide in South Africa: A Cross-sectional Study. *Bulletin of the World Health Organization*, 7, str. 552-558.

Nedeljković, S. (2010) Maskulinitet kao alternativni parametar etničkog identiteta: Crnogorci u Lovčencu. *Etnoantropološki problemi*, 1, str. 51-67.

Nikolić-Ristanović, V. (2000) *Od žrtve do zatvorenice – nasilje u porodici i kriminalitet žena*. Beograd: Viktimološko društvo Srbije i Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

Nikolić-Ristanović, V. (2002) *Social Change, Gender and Violence: Post-Communist and War-Affected Societies*. Dordrecht, Boston, London: Kluwer.

Nikolić-Ristanović, V. (2008) *Preživeti tranziciju: Svakodnevni život i nasilje nad ženama u postkomunističkom i postratnom društvu*. Beograd: Službeni glasnik.

Nikolić-Ristanović, V. (Ur.) (2010) *Nasilje u porodici u Vojvodini*. Novi Sad: Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova.

Nisbett, R. E., Cohen, D. (1996) *Culture of Honor: The Psychology of Violence in the South*. Boulder: Westview Press.

Pavićević, O. (2015) Srbija u kontinuitetu kulture nasilja: Efekti postranzicione kulturne paradigme. U: M. Blagojević, Z. Stevanović (Ur.) *Kriminal i društvo Srbije: Izazovi društvene dezintegracije, društvene regulacije i očuvanja životne sredine* Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 35-51.

Pavićević, O., Kron, L., Simeunović-Patić, B. (2013) *Nasilje kao odgovor: Socijalne i psihološke implikacije krize*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

Peterson, D. (1991) Physically Violent Husbands of the 1980s and their Resources. *Journal of Family Violence*, 6, str. 1-15.

Radford, J., Russell, D. E. H. (1992) *Femicide: The Politics of Women Killing*. New York: Twayne Publishers.

Renzetti, C. M. (1999) The Challenge to Feminism Posed by Women's Use of Violence in Intimate Relationships. U: S. Lamb (Ur.) *New Versions of Victims: Feminists Struggle with the Concept*. New York: New York University Press, str. 42-56.

Russell, D. E. H. (1990) Femicide: The murder of Wives. U: D. E. H. Russell (Ur.) *Rape in Marriage*. Bloomington: Indiana University Press, str. 286-299.

Russell, D. E. H. (2008) *Femicide: Politicizing the Killing of Females*. WHO: Washington D.C.

Russell, D. E. H., Harmes, R. (Ur.) (2001) *Femicide in Global Perspective*. New York: Teachers College Press.

Scheper-Hughes, N., Bourgois, P. (2003) *Violence in War and Peace: An Anthology*. New Jersey: Wiley-Blackwell.

Straus, M. A., Gelles, R. J. (1988) How Violent are American Families? Estimates from National Family Violence Resurvey and Other Studies. U: G. T. Hotaling, D. Finkelhor, J. T. Kirkpatrick, M. A. Straus (Ur.) *Family Abuse and its Consequences: New Directions in Research*. Beverly Hills: Sage, str. 14-36.

Toch, H. (1993) *Violent Men: An Inquiry into the Psychology of Violence*. Washington, D. C.: American Psychological Association (Original work published 1969)

Vidaković, I. (2002) Rasprostranjenost nasilja u porodici. U: V. Nikolić-Ristanović (Ur.) *Porodično nasilje u Srbiji*. Beograd: Viktimološko društvo Srbije i Prometej, str. 13-27.

Walby, S. (2009) *Globalization and Inequalities*. London: Routledge.

Waldmann, P. (2007) Is There a Culture of Violence in Colombia. *International Journal of Conflict and Violence*, 1, str. 61 – 75.

WHO (2012) *Understanding and Addressing Violence Against Women*. Geneva: World Health Organization.

Internet izvori

Lacmanović, V. (2016) *Femicid – Ubistva žena u Srbiji*. Kvantitativno-narativni izveštaj za 2015. godinu. Beograd: Mreža Žene protiv nasilja. Dostupno na: http://www.zene-protivnasilja.net/images/pdf/FEMICID-Kvantitativno-narativni_izvestaj_za_2015_godinu.pdf, stranici pristupljeno 9.1.2017.

Latin American and Caribbean Women's Health Network (2009) *Dying Because They are Women: Femicide/feminicide – Extreme Gender Violence*. *Women's Health Journal*, 1 Dostupno na: <https://www.thefreelibrary.com/Femicide%2Ffeminicide%3A+extreme+gender+violence.-a0205495048>, stranici pristupljeno 3.1.2017.

Mršević, Z. (10. Jun, 2013) Femicid u Srbiji. *Politika*. Dostupno na: <http://www.politika.rs/sr/clanak/260383/Femicid-u-Srbiji>, stranici pristupljeno 17.11.2016.

Patterson, R. B. (2015) *Resistance and Resilience, Politicized Art and Anti-feminicide Activism in Ciudad Juárez and Abroad*. Dostupno na: <http://historicalreview.yale.edu/sites/default/files/files/Patterson.pdf>, stranici pristupljeno 23.12.2016.

OLIVERA PAVIĆEVIĆ*

HAJDANA GLOMAZIĆ

LJEPOSAVA ILIJIĆ

The Femicide as a Part of the Culture of Violence

In the paper femicide is analyzed as a gender-based violence whose origin is in feminicide. Feminicide is a term which designates social, cultural and ideological construction which survives in the continuity of institutional weakness. Gender-based violence appears as a mixture of institutionalized misogyny, patriarchy and abolition of women's rights as human rights. The paper starts from the assumption that the basis of feminicide is in the continuity of the culture of violence and ideological matrices which promote adversarial discourse toward women, where amplified social and cultural tensions move to the sphere of gender-based violence. Femicide, as a visible and manifest violence, derives from the invisible institutional structure in which violence is continual, cyclical and reproductive. The subject of this paper is the attempt to get an insight into the invisible background of femicide as a form of violence rooted in feminicide. Its aim is contextualization of femicide into the existing structure of violence, and an analysis of some aspects of its social and cultural origin.

Keywords: femicide, feminicide, violence, women, patriarchal ideology, adversary.

* Dr Olivera Pavićević is research associate at the Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade. E-mail: oliverapavicevic4@gmail.com.

Dr Hajdana Glomazić is research associate at the Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade. E-mail: hajdana.ng@gmail.com.

Dr Ljeposava Ilijić is researcher at the Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade. E-mail: lelalela_bgd@yahoo.com.